

La llengua occitana com a paradoxa de la història¹

JOAN-YVES CASANÒVA

Universitat de Pau i de les Comarques de l'Ador

Des del segle XVI, la llengua occitana ocupa un camp de la paradoxa de la història: sense cap suport, sense institucionalització ni reconeixement públic, aquesta llengua hauria d'haver entrat a l'infern de les llengües mortes i desaparegudes. Amb un ús reduït i en retrocés, la seua literatura estava destinada a esvair-se o a contentar-se a retratar les belleses del país, sense més abast ni ambició que ser la il·lustració regional. Tot es va organitzar, segons la planificació francesa de les llengües i de l'Estat dels segles XVI al XVIII, a partir d'una llengua nacional d'una «República una i indivisible» que s'ocupava pacientment d'eliminar les altres expressions lingüístiques del Regne o de la República. Com tothom sap, França és un país que havia d'existir eternament, amb uns confins naturals, animat d'una predestinació quasi divina i basat en una llengua que es pot concebre «única» en un espai on cada ciutadà tria lliurement la seua unió amb la «nació». Aquell determinisme històric inspirat en el nacionalisme del XIX sembla tenir encara ressonàncies si examinem actualment els arguments exposats contra l'ensenyament de les llengües regionals o la negativa de França a signar la Carta de les Llengües Minoritàries proposada per Europa. França no pot reconèixer allò que no existeix realment i que es redueix a unes quantes expressions marginals, a unes minories perifèriques que apareixen com restes d'un passat llunyà. Tothom sap que el progrés condemna aquests ressorgiments d'un ordre antic, i que el curs natural de les coses i l'expansió econòmica no poden veure's obstaculitzats per unes llengües i unes cultures que el moviment de la història ja ha esborrat. En aquest segle nostre de liberalisme econòmic, França ja havia instal·lat tots els mecanismes necessaris per a una política lingüística de selecció natural en favor dels poders econòmics lligats als poders lingüístics, com una mena de fatalisme que conduiria a la mort de tot allò inútil. A hores d'ara, l'utilitarisme de l'Educació Nacional a França condueix a directives que afavoreixen els aprenentatges «rendibles» i que deixen al marge del camí allò que és reputat totalment inútil per a la formació dels joves: el llatí, el grec, l'ensenyament de llengües i d'opcions sense una rendibilitat econòmica evident i imperiosa. El rector d'un districte acadèmic occità pot, així doncs, declarar públicament que el més important és el Diploma de Seguretat Vial i que és absolutament necessari que els estudiants d'institut l'obtinguen. En aquesta situació, l'ensenyament de les llengües regionals i de l'occità apareix com quelcom d'estrany que no s'ha d'afavorir, una matèria sense futur ni objecte. En els altres àmbits culturals (vida pública, mitjans de comunicació, cultura...), només algunes institucions regionals i culturals donen suport i finançament als projectes, sempre dins del respecte als

---

¹ Traducció de l'occità de Xavier Marzal i Doménech (Universitat Jaume I), dins del Pla estratègic 2005 del Departament de Traducció i Comunicació. Revisió de Joan Verdegall (UJI).

textos constitucionals, que prohibeixen per exemple ajudar la premsa en occità, atès que segons la Constitució no hi ha més que una llengua dins de la República. Així doncs, l'occità és la llengua de la paradoxa de la història, la llengua que des del segle XVI no tingué mai possibilitat d'inscriure's en la política lingüística i que va patir les polítiques establertes. Però la paradoxa no ve de la seua situació, ja que, desgraciadament, altres llengües han hagut d'enfrontar-se a situacions així (el català i el basc, fins fa poc) o s'hi enfronten encara: ve més aviat de les seues forces encara vives i de les seues possibilitats, dels seus usuaris (més de tres milions) i d'una literatura que rebutja tota provincialització.

La història de França ens ensenya, i avui tot sembla ben conegut, que la política lingüística desenvolupada va anar sempre en favor d'una i només una llengua. El 1539, l'edict de Villers-Cotterêts imposava una única llengua dins la justícia del Regne; la Revolució francesa, amb els informes Barrère i Grégoire, es plantejava el problema de les altres llengües utilitzades dins del territori francès i en preconitzava l'eradicació; la política centralitzada de l'Estat no va donar mai a les regions possibilitats reals de decidir sobre el seu futur polític i econòmic; la instauració de l'escola republicana, sota el pretext de portar a totes les regions l'educació i el saber, menà a la caça de les llengües regionals, «patois» retrògrads i inútils. La revisió de 1994 de la Constitució, en què es defineix el francès com a llengua de la República, apareix com el darrer signe d'una política que afirma voler lluitar contra el predomini de l'anglès, però que dona el tir de gràcia a l'existència d'altres llengües dins del territori de França. Les iniciatives locals de les Regions i dels Consells Generals poden potser crear una il·lusió: hi apareix la idea de cedir a aquestes col·lectivitats l'organització i la promoció de l'ensenyament de les llengües regionals, tot afirmant que l'Educació Nacional continua sent competència exclusiva de l'Estat. Un acord signat entre el departament de Pirineus Atlàntics i el rectorat del districte acadèmic de Bordeus estableix mitjans de promoció, però el rector —representant del ministre—, tot aplicant aquell article de la Constitució que diu que només hi ha una llengua a França, s'ha negat a signar la versió redactada en occità: com concedir un lloc a aquesta llengua quan de fet ni tan sols se'n reconeix l'existència? Des de fa tres anys, la política de l'Educació Nacional de l'Estat es fa amb proclamacions d'autosatisfacció i amb una reducció clarament pensada: supressió de llocs d'ensenyament, supressió d'opcions, descens del nombre de places per a les oposicions a professor de 17 a 4 (cosa que fa 0'12 professors per cada departament de tot Occitània!).

Per a comprendre aquesta política i la reacció que ha provocat, ens cal tornar enrere i examinar la història de la reivindicació occitana. Aquesta reivindicació es forja al voltant del naixement del felibritge (1854) i de l'obra literària de Frederi Mistral; un felibritge que a la mort del seu màxim escriptor no pot sinó constatar el fracàs de la seua reivindicació. Amerats de Romanticisme francès i alemany, Mistral i els seus companys defineixen l'espai occità per la llengua i creuen en l'absoluta necessitat d'un renaixement dels pobles, seguint així les lliçons de Herder sobre l'origen i el destí de les llengües. El felibritge sempre és concebut dins d'un marc francès: no sols a nivell polític, també intel·lectual. La pertinença a França no es posa mai en qüestió, justament pels forts lligams econòmics i polítics entre els països occitans i la França del nord, i també per aquesta idea —inspirada en la Revolució francesa— d'un Estat-providència que concediria, des de la seua bondat, un espai a les regions i a les seues llengües. Aquest és, vist dos segles després, el drama de l'occitanisme: haver cregut en un canvi de mentalitat i d'esperit de l'Estat francès, haver pensat en la

possibilitat d'una regionalització de les estructures dins d'aquell marc polític. El Segon Imperi, la III, la IV i la V Repúbliques no es poden reformar, car s'apuntalen totalment sobre el jacobinisme centralitzador que els defineix i que n'orienta la política en tots els dominis. La idea d'una Europa supranacional és esperançadora, però res no indica que aquesta Europa es basarà en els models alemanys, italians o espanyols, tenint en compte la resistència dels estats-nació i l'entrada de nous estats amb estructures similars a les de França, ara amb poder de decisió a Europa. El camí cap a una altra societat i una altra organització de França sembla desgraciadament tancat, i França, mutatis mutandis, continua pensant-se eterna i dins del primer nivell del món.

La renaixença felibrenca del segle XIX es basa en una situació totalment diferent de la d'avui. Primer, l'ús de la llengua és massiu, total, tant al camp com a les ciutats, tot i que anirà minvant lentament amb el moviment demogràfic, quan la població rural es desplaça cap al món urbà seguint les pautes de la revolució industrial que li dóna treball. El felibritge, nascut a Provença en una zona rural, es deixa portar per una forta reticència a aquest canvi social i econòmic, tot enyorant una societat, aquella dels «paires», edat d'or d'una Occitània on la llengua i l'espai eren completament al marge dels conflictes moderns: una mena d'Arcàdia lingüística. Es pot així entendre el felibritge com una reacció a aquella evolució que avui considerem inevitable, però que en aquell temps no podia veure's així: una part del felibritge, des que agafa importància, apareix travessat per les contradiccions de la societat que vol representar. La desoccitanització de les ciutats (a Provença, principalment Marsella, Toló i Avinyó) s'acompanya d'una reacció on hi ha felibres lligats a les diferents lluites socials, prenent així part en una forma més moderna de reivindicació lligada a les evolucions ideològiques. La idea mistraliana, essencial per a comprendre l'home i l'obra, de rebutjar psicològicament i socialment tot conflicte, posa el felibritge en una conjectura d'eternitat que el situa per damunt de totes les contradiccions socials, com si fos una emanació de la llengua i la literatura d'oc que transcendiria tots els moviments del pensament. De fet, en aquesta qüestió Mistral tenia un pensament orgànic on la llengua fa el poble, indiferentment de les lluites i de les relacions socials: és un pensament inspirat en Herder i Fichte i reprès pel Romanticisme francès. Es veu així clara la diferència fonamental amb la Renaixença catalana i les dificultats, d'ençà del 1868, d'una convergència impossible. Els catalans, sobretot els del Principat, prenen el camí del combat polític i troben aliats dins de la burgesia catalana i dins de les forces vives més o menys catalanistes; però aquest procés no fou idèntic en tots els països de llengua catalana, i separa clarament el Principat de València i de les Illes. És per això que després de la publicació d'«A Dono Blanco», escrit el 1873, i de la protesta dels catalans, especialment de Quintana, Mistral es girarà vers els valencians i els mallorquins, que podien comprendre la seua posició millor que els seus primers amics.

El que hi ha en joc és el lligam, natural, entre una reivindicació cultural i lingüística i una població, és a dir, la inexistència per als occitanistes d'un veritable suport per part dels occitans. Diguem-ho clar: si tots els occitans fossen occitanistes, el poder francès —qualsevol que fos—, es miraria la «causa» d'una manera ben distinta. En realitat, les reivindicacions occitanistes no han reeixit mai a realitzar aquest lligam indispensable: apareixen sempre com un moviment intel·lectual que la diglòssia sempre ha aconseguit marginar i posar en situació d'explicació i justificació eternes, alhora que els occitans, a la recerca de la seua identitat, són privats de la seua llengua i de la seua cultura. La reacció felibrenca i occitanista

correspon al refús d'aquesta pèrdua de la llengua, però els efectes de la diglòssia fan que durant el XIX i el XX els occitans, per raons econòmiques i socials, hagen d'integrar-se en un model republicà i d'alguna manera desaparèixer o enfrontar-se al poder francès, cosa aquesta última que no fan gairebé mai, llevat d'alguns moments breus i marginals. A més, l'acció centralitzadora de l'economia fa que la burgesia occitana no siga gens autònoma ni tinga els mitjans de donar una ajuda als felibres: no es pot demanar a una burgesia que perda els seus mitjans financers i la seua fortuna per una «causa» cultural. Els seus interessos estan estretament lligats al capitalisme francès, parisenc: els armadors del port de Marsella no tenen el control de la seua política, que es decideix a Lió i a París. D'altra banda, les reivindicacions obreres occitanes obeeixen a ideologies internacionalistes que deixen poc d'espai a reivindicacions lingüístiques i culturals que el marxisme ortodox sempre ha considerat una separació entre els pobles. No queda espai social per a una reivindicació que resulta ser més o menys una qüestió d'intel·lectuals apassionats per la llengua, felibres reclutats entre una petita burgesia rural i de la perifèria urbana. Durant el gran avanç felibrenc de finals del XIX, el felibratge va poder reunir nombrosos socis, però sense reeixir mai a constituir una força social i política, per manca d'un projecte coherent i d'una voluntat clara i definida d'inscriure's en la lluita política. Mistral mateix fou el primer a refusar aquesta opció quan no va voler ser diputat ni el 1870, ni el 1907, quan li ho van demanar els vinyataires del Llenguadoc. En realitat Mistral, format en el Romanticisme lamartinià de 1848, esperava sempre un reconeixement de França que canviaria el seu model polític donant a les regions un vertader poder, somni d'un home que, radicat a Provença, no pogué mai lluitar contra els efectes perversos de la diglòssia.

L'occitanisme contemporani torna a contar aquesta història sense haver-la compresa i analitzant-la com una malaltia verinosa de la reivindicació lingüística i cultural. De fet, després de la Segona Guerra Mundial, la transmissió natural de la llengua es redueix, i davant de la desoccitanització de l'espai occità, els occitanistes posen totes les seues esperances en una política d'ensenyament que a França només pot procedir de l'Estat. El combat, lent i penós, dels anys seixanta i setanta du a la creació de professors d'occità (i de bretó, de cors, de català i de basc) i a una tímida organització en el primer i el segon grau (col·legis i instituts). Les universitats occitanes han pogut així crear titulacions autònomes que condueixen a diplomatures d'occità, a llicenciatures i a doctorats. I és aquesta estructura tan fràgil el que ara queda fortament amenaçat pel tancament d'opcions al col·legi i a l'institut i per l'absència de formació contínua per a mestres i professors. Si aquesta política continua, és més que probable que les titulacions universitàries no es puguin mantenir i que tota l'estructura de l'ensenyament s'ensorre.

En l'àmbit de la vida pública, la llengua no és prioritzada mai: més aviat és esborrada i negada. Les escasses experiències de senyalització pública bilingüe (occità-francès), no troben una política coordinada i es queden a nivells purament simbòlics i en allò que és competència d'un municipi o d'un departament, mai de l'Estat. Es pot, per exemple, viatjar per Euskadi llegint cartells en basc: cartells que passaran a francès en arribar al límit basc-occità. Qualsevol viatger sap que la unitat francesa s'expressa clarament a partir de Pertús, on es retroba de cop i volta una Catalunya de llengua i cultura esborrades. El Ministeri de Cultura ha creat una Delegació General de la Francofonia i de les Llengües de França que organitzà fa poc a París una celebració de les llengües de França que fou un clar exemple d'autocelebració, un carnaval emblemàtic de les províncies franceses del qual no va sortir

res de concret ni de seriós. En aquest context, el futur de l'occità i de totes les llengües regionals apareix difícil i s'enfronta a una política jacobina que presenta com a novetat la doxa de l'utilitarisme social per davant de tot. No es pot parlar occità perquè no és gens útil, i tota la formació dels escolars francesos passarà per l'anglès comercial dels negocis, que és tan lluny de Shakespeare com es pot imaginar.

Les iniciatives de les col·lectivitats locals són poc nombroses i vacil·lants. No es basen en una voluntat clarament assumida d'una reconquesta de l'ús de la llengua que conduísca a l'establiment d'una societat bilingüe. Són avanços simbòlics i dispersos, sense unitat i sempre dins d'un esperit de lligam amb França: els representants polítics veuen sovint el seu lloc a les assemblees com un mitjà per a obtenir un mandat nacional. Sense joc regional real i assumit, les regions de França no desenvolupen una ajuda coherent i organitzada a les llengües regionals i no prenen el risc major d'enfrontar-se al poder de l'Estat. Un president regional que prenguera la decisió de desenvolupar l'ensenyament de l'occità i l'ús oficial de la llengua en la vida pública i administrativa es trobaria en contradicció amb les lleis de l'Estat. No caldria arribar fins aquest punt perquè el problema es plantejara finalment?

En aquest ambient no gaire optimista, l'occità continua sent la llengua regional de França amb més usuaris, més de tres milions. Els occitanistes han començat a organitzar-se sense esperar l'ajuda providencial de l'Estat. La creació, fa més de deu anys, de les Calandretas, escoles associatives bilingües, ha sigut un avanç, fins i tot estant amenaçades per una uniformització de l'ensenyament: aquestes escoles han demostrat que l'occità pot ser no sols llengua ensenyada sinó també d'ensenyament. Cosa que és evident per a nosaltres, però no per a tothom... Ara són els occitanistes els que s'han de reagrupar i forjar un projecte polític coherent on es trobe una solució, o almenys una proposta que els occitans puguin acceptar o rebutjar. Un fet positiu des de fa deu anys és que la imatge de la llengua ha canviat: ja no és el patuès, ha esdevingut una llengua que ja ningú pot negar. Cal desitjar que no siga massa tard i que no estiguem en el camí que porta al cementeri de llengües. Al costat de la força encara real del català, l'occità pot representar una llengua bessona, una alteritat catalanooccitana que haurem de crear tots junts.

BIBLIOGRAFIA

- ABRATE, L. (2001): *1900-1968. Occitanie des idées et des hommes*, Tolosa, Institut d'Estudis Occitans.
- AGRESTI, G. (2004): *Antologia de la nòva escritura occitana*, Montpeller, Jorn.
- BOYER, H. i PH. GARDY (dir.) (2002): *Dix siècles d'usage et d'images de l'occitan. Des troubadours à internet*, París, L'Harmattan.
- CASANOVA, J.-Y. (2004): *Frédéric Mistral. L'enfant, la mort et les rêves*, Perpinyà, Trabucaire.
- EYGUN, J. (2004): *Poésie d'oc au XXe siècle*, Tolosa, Letras d'òc.
- GARDY, PH. (1996): *L'écriture occitane contemporaine. Une quête des mots*, París, L'Harmattan.
- KIRSCH, F.P., KREMNITZ, G. i B. SCHLIEBEN-LANGE (2002): *Petite histoire sociale de la langue occitane*, Perpinyà, Trabucaire.
- LENGAS. REVUE DE SOCIOLINGUISTIQUE (1977-2004): Montpeller, Universitat Paul Valéry - Montpeller III.
- NOUVELLE RECHERCHE EN DOMAINE OCCITAN (2003): Montpeller, Universitat Paul Valéry - Montpeller III.

